Steps to Success
Пътят към успеха

ЩАДЯЩА ПРОЦЕДУРА ПРИ РАЗПИТ НА ДЕЦА

Фахредин Фаредин Молламехмед
Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“

Резюме. В статията е акцентирано върху нормативната уредба и нейните механизми за контрол на правоприлагане и превенция на престъпленията, извършени от деца. Обстоятелствено е представена щадящата процедура при разпит на дете в специализирано помещение – т.нар. „синя стая“. Не е лесно да бъдеш дете, което ще бъде подложено на разпит, не е лесно и да бъдеш специалистът, който ще прилага процедурата. Затова има нужда да се променят нещата, красивото и уютно място е подходящата среда за разпит и така ще бъдат постигнати по-добри резултати.

Keywords: juvenile delinquency; abused child; interrogated child; child with criminal behavior

Извличането на меродавна и надеждна, максимално пълна информация от малолетните свидетели и жертви на престъпления е особено трудна задача. Стойността на получения материал зависи не само от зрелостта на детето, от индивидуалните му характеристики и семейната среда, но също така – в далеч по-голяма степен, отколкото при възрастните – от условията и начина, по който се водят процесуално-следствените действия с негово участие. Децата наблюдават, забелязват и описват света по различен, специфичен за тях начин. Създаването на контакт с тях изисква специални умения и подходящи условия. Затова и разпитът на дете трябва да бъде добре планиран и подготвен.

Начинът, по-който потърпевшите деца участват в правните процедури в рамките на досъдебното и съдебното наказателно производство, допълнително травмира децата; ограничава тяхното право без страх и притеснение да разкажат за случилото се; възпрепятства събирането на годен доказателствен материал; осуетява правосъдието.

От години в България се работи за промяна на практиката за изслушване на деца и привеждането ѝ в съответствие с изискванията на международните правни актове, по които България е страна. Целите на една такава практика са да се избегне допълнителното травмиране на детето в процеса на разследване и правораздаване и да се защитят неговите права и най-добър интерес, като в

същото време се гарантира събирането на пълна и точна информация по даден случай, за да може да се приложи ефективно правосъдие.

През последните 10 години в страната са създадени специализирани помещения за разпит на деца – т.нар. „сини стаи“, които позволяват провеждането на разпит от обучен специалист в щадяща атмосфера в присъствието на всички предвидени участници за съответния етап на наказателното производство. Детето и интервюиращият се намират в специално оборудвано помещение, което е отделено с венецианско огледало от помещението, в което се намират всички предвидени за съответната фаза на производството участници. Лицата зад стъклото могат да задават въпроси на детето посредством интервюиращия, който носи слушалка и микрофон. На разпита се прави запис, който впоследствие може да се използва в съда. Първите стаи, както и 9 от общо 15-те в страната, са създадени от Института по социални дейности и практики, а във всички останали Институтът подкрепя екипите чрез обучение, супервизия, методическа подкрепа. На национално ниво функционира мобилен екип от специалисти, който провежда разпити по заявка[1)].

Терминът „щадяща процедура при разпит на деца“ навлиза в българската съдебна практика и публично, пространство преди няколко години по правен модел на други европейски държави, като Полша, Италия, Белгия, Франция и други. Независимо дали детето е участник в наказателен, или граждански съдебен процес, независимо от причината, поради която детето е навлязло в съдебната зала:

– деца, които са заподозрени, обвинени или признати за виновни в нарушаване на наказателния закон – деца в конфликт със закона;

– деца, жертви и свидетели на престъпления и насилие;

– деца, които са страна в граждански производства (за попечителство, грижи, защита, право на посещение, осиновяване, наследяване и др.);

– деца, които са страна в административни производства (при обжалване на отказ за предоставяне на социални помощи, отказ на здравни грижи, образование; административни нарушения и др.);

– или друг повод, който изисква то да бъде разпитано, събитието несъмнено е стресиращо за детето.

В глава II „Права на детето – участие в процедури“ от Закона за закрила на детето[2)] е вписано следното.

Чл. 15. (1) Във всяко административно или съдебно производство, по което се засягат права или интереси на дете, то задължително се изслушва, ако е навършило 10-годишна възраст, освен ако това би навредило на неговите интереси.

(2) Когато детето не е навършило 10-годишна възраст, то може да бъде изслушано в зависимост от степента на неговото развитие. Решението за изслушване се мотивира.

(3) Преди изслушването на детето съдът или административният орган трябва:

1. да осигури необходимата информация, която да му помогне да формира мнението си;

2. да го уведоми за евентуалните последици от неговите желания, от поддържаното от него мнение, както и за всяко решение на съдебния или административния орган.

(4) Съдебните и административните органи осигуряват подходяща обстановка за изслушване на детето, съобразена с неговата възраст. На изслушването и консултирането на детето задължително присъства социален работник от дирекция „Социално подпомагане“ по настоящия адрес на детето, а при необходимост – и друг подходящ специалист.

(5) Съдът или административният орган разпорежда изслушването да се извършва и в присъствието на родител, настойник, попечител, друго лице, което полага грижи за детето, или друг близък, когото детето познава, с изключение на случаите, когато това не отговаря на интереса на детето.

(6) При всяко дело съдът или административният орган уведомява дирекция „Социално подпомагане“ по настоящия адрес на детето. Дирекция „Социално подпомагане“ изпраща представител, който изразява становище, а при невъзможност предоставя доклад.

(7) Дирекция „Социално подпомагане“ може да представлява детето в случаите, предвидени в закон.

(8) Детето има право на правна помощ и жалба във всички производства, засягащи негови права или интереси

Разпит на непълнолетен, съгласно чл. 388 от *Наказателно-процесуалния кодекс,* се извършва в присъствието на психолог или педагог, които следят за спазване на правата му. Нужно е да се използва подходящ езиков речник, който да е разбираем за него. Юношите са много по-зрели физически и психически от по-малките деца, но въпреки това е възможно техните речеви умения и речник да не отговарят на възрастта им. Склонни са да отговарят различно пред своите родители или приятели. Понякога те се държат арогантно пред приятелите си, но в действителност биха отговаряли много по-откровено, ако разпитът се провеждаше на друго място. По подобен начин непълнолетни не желаят да отговарят, когато родителите им присъстват, а за други е много по-вероятно да признаят, когато родителите са в стаята. Непълнолетните могат да имат много категорична представа и мнение за полицията. Някои от тях имат трайни проблеми с възрастните; други подхождат по-избирателно и просто не харесват полицейските служители (Dishkova, 2016).

Както и при възрастните, много непълнолетни са настроени да сътрудничат и желаят да помогнат на полицията. Когато се разпитва непълнолетен заподозрян, осъдително е да се използват грубост, вулгарност или физическа

сила или заплаха. Освен това полицаите трябва да не се афектират и ядосват, когато някой непълнолетен е особено упорит или труден. Когато при разпита недвусмислено стане ясно, че заподозреният е невинен, професионалните цели са постигнати в не по-малка степен, отколкото ако е получено самопризнание от виновния. Важно при провеждане на разпита е съблюдаването на правата на заподозрения с цел осигуряване приемливостта на показанията му в съда (Vakarelski, 1972).

Най-подходящо за разпит на деца е пространство, което е проектирано и подготвено специално за такива цели. Една дружелюбна стая за разпит трябва да осигури на детето усещане за комфорт и да го предразположи към общуване с лицето, което провежда разпита. Същевременно обаче помещението трябва да отговаря и на формалните изисквания за провеждане на разпит. Интериорът и оборудването изискват внимателно обмисляне. Предвид функцията на такова помещение, то не може да прилича на занималня или на стая за игри. Същевременно обаче трябва да бъде уютно и да излъчва симпатия към детето. Препоръчва се използване на светли, приглушени цветове. Важно е и неутралното му разположение с безопасен вход към него. Звукоизолацията на входната врата за елиминиране на шума отвън създава усещане за сигурност и създава условия за концентрация на детето по време на самия разпит. Отчитайки различната възраст на разпитваните деца, в стаята трябва да има мебели с различна големина, за да се осигури удобство както на малчуганите в предучилищна възраст, така и на тийнейджърите. Мебелировката трябва да бъде такава, че всяко дете да се чувства удобно и стабилно. Когато е седнало, краката му трябва да достигат пода, а лактите да са върху плота на масата, което създава усещане за безопасност. Големият брой различни предмети, които отвличат вниманието на детето, не влияят благоприятно на спокойното провеждане на разпита. Стандартната екипировка предполага на масата, където ще седне детето, да има обикновена хартия и моливи за рисуване. С тях детето може и да визуализира определено съдържание, което се оказва трудно за вербализиране от него. Децата често ги използват и за разтоварване на емоционалното напрежение, което им създават самият разпит и връщането към травматичните спомени. Сред реквизита, който помага на децата да опишат трудни за вербализиране от тях ситуации, са схематично нарисувани човешки образи (приложение 1) и обикновени кукли, които се оказват особено подходящи за случаи на сексуално насилие. Те помагат да се разбере по какъв начин детето разпознава и назовава различните части на тялото при двата пола, както и начинът, по който определя техните функции. Този реквизит може да улесни детето, когато се изисква от него конкретен отговор. Куклите обаче трябва да се използват с голяма доза внимание и със съзнанието, че могат да предизвикат внушения, да възродят определени спомени и вторично травматизиране на

вече нараненото дете. При никакви обстоятелства те не трябва да се използват като своеобразен „тест за установяване на сексуално насилие“.

Необходимо е да се положат всички усилия и да се ограничи броят на участниците в една процедура по разпит на дете. По-големият брой хора, особено ако са и активни при разговора с детето, може да породи у него усещане за дезориентация, да наруши концентрацията на вниманието му, да създаде различен тип подозрения, а оттам и да намали неговата готовност за съдействие. Получаването на максимално точна и пълна информация изисква от водещия разпита да положи усилие и да създаде благоприятна атмосфера на приемане и подкрепа, като същевременно запази позиция на безпристрастност. Постигането на тази цел може да бъде подпомогнато чрез формулиране на ясни за детето въпроси, задавани по обективен начин, но и съпричастно. Водещият разпита трябва да изгради мост между себе си и детето свидетел; трябва да се постарае и да направи разпита на детето една възможна обща задача – както за себе си, така и за разпитваното дете. Литературните източници по въпроса показват, че подходът на водещия следовател трябва да се характеризира с четири основни елемента: *чувствителност към степента на развитие и възможностите на детето; гъвкавост; обективност; емпатия.*

Факторът чувствителност към степента на развитие и възможностите на детето се свежда до умението да се забелязва и отчита капацитетът на разпитваното дете по отношение на вербализацията, познаването на света около него и на предмета на следствието, остротата на паметта му, неговите нагласи, емоционалната му зрялост. Въпросите, които се отправят към детето, трябва да бъдат съобразени с неговите езикови възможности, общото ниво на познание и житейски опит. Принципът за гъвкавост изисква да се знае, че възрастта на детето сама по себе си не определя неговите възможности и не обуславя надеждността на показанията му. При разпит на дете се препоръчва известно отстъпление от утвърдените в резултат на вековни норми сценарии и да се следва темпото на детето свидетел, темпото на неговото функциониране, начин на мислене и светоглед, отчитайки детските преживявания, които – без съмнение – оставят отпечатък върху познавателните процеси. Препоръката за обективност се отнася до необходимостта да се запази неутрална позиция от страна на човека, който води разпита, да се избягват прояви на тенденциозност, които могат – волно или неволно – да прозвучат в тона на гласа, да се забележат в мимика и жест, в стойката на тялото или в задаваните въпроси, съдържащи внушение или оценка на отговора. Принципът за емпатия означава – нито повече, нито по-малко – помощ на детето да преодолее страха както от преживените събития, така и от самия разпит. Препоръчително е детето свидетел да почувства разбиране по отношение на емоциите и проблемите му, за да се намалят напрежението и тревожността, които затрудняват концентрацията на детето и разказа за събитията. През последните години в редица

български градове се създадоха така наречените „сини стаи“. Такива вече са открити в 13 населени места, предстои Министерството на правосъдието да открие още 5, като се очаква тази година да бъде открита и във Варна.

Целта на добрите европейски практики при щадящата процедура при разпит на деца е:

– да се сведе до минимум рискът от бъдещо травмиране на детето, станало жертва или свидетел на насилие (престъпление), при участието му в правни процедури;

– да се създаде достъпност и устойчивост на щадяща психиката на детето услуга, която се предоставя в една сигурна среда.

„Синята стая“ се състои от две отделни помещения, които имат отделни входове. В едното помещение се извършват подготовката и разпитът на детето. В другото помещение се разполагат останалите участници в процеса, които могат да вземат участие в задаването на въпроси. Двете помещения са разделени от така нареченото „венецианско огледало“, което се използва в практиката не само при разпита на деца. Двата отделни входа и изхода едновременно са изградени с цел да няма непосредствен контакт преди началото или след края на разпита между разпитаното дете и обвиняемия (например насилника). Помещението е оборудвано със съответната аудио-визуална техника, чрез която водещият разпита е в постоянна връзка с лицата, които задават въпросите. По този начин е възможна комуникацията помежду им. В стаята има и компютър, на който се води протоколът. Помещението, в което детето се подлага на разпит, е обзаведено като детска стая. Подредено и уютно. Стените са в пастелни цветове (не сини). Детето има на разположение играчки и други принадлежности, които го предразполагат към спокойствие по време на разпита. Респективно във втората стая присъстват: съдия; прокурор; разследващият орган; обвиняемият и неговият защитник; протоколист; лице, което отговаря за записа на разпита. Участието на родителя е само по преценка на разследващия орган, но така или иначе, родителят не се допуска в помещението, където се разпитва детето.

Идеята на „синята стая“ е всички процедури да се извършат еднократно и на едно и също място. След това записът на разпита може да бъде използван от съответните органи (съд, прокуратура, вещи лица).

В заключение може да се посочи, че неправителствени организации, като УНИЦЕФ България, работят в партньорство с правителството, местните власти, професионалистите от полицията, прокуратурата и съда, както и социалните служби и адвокатски колегии, децата и младежите, гражданското общество, медиите и бизнеса, за да гарантират правото на достъп на всяко дете до правосъдие[3]. Усилията са насочени към:

Промяна на законодателството в съответствие с международните и европейските стандарти, така че най-добрият интерес на всички деца в контакт със системата на правосъдието да бъде гарантиран, което означава:

– въвеждане на адаптирани и щадящи процедури и подходяща среда за разпит на децата, жертви и свидетели на престъпление и насилие, които едновременно да обслужват целите на разследването и да не носят неблагоприятни последствия за психологическото възстановяване на децата;

– въвеждане на адаптирани процедури, които гарантират правото на всички деца да бъдат изслушани във всички производства, които имат отношение към живота и благосъстоянието им, независимо дали се отнася до наказателни, граждански или административни производства.

Повишаване на капацитета на професионалистите чрез:

– въвеждане на изисквания за специализация за работа с деца в полицията, прокуратурата и съда;

– разработване на обучителни програми за социални работници, полицаи, прокурори и съдии.

Застъпничество за промяна на нагласите на обществото по отношение на:

– децата, жертви и свидетели на престъпление и насилие, и необходимостта от подкрепа за възстановяване и защита на тяхното лично достойнство;

– всички деца и правото им да бъдат изслушани по всички въпроси, които засягат техния живот и благосъстояние.

Децата се сблъскват със същите процедури и пречки пред достъпа до правосъдие и подкрепа както и другите граждани, но в допълнение са изправени и пред специфични правни и социални препятствия поради особения си статут на непълнолетни. Правосъдната система в България все още не е адаптирана към правата и особените нужди на децата от подкрепа и закрила. Сложни и бавни процедури, неясен юридически език, липса на добра координация и сътрудничество между органите за закрила на детето, полицията, прокуратурата и съда, както и недостатъчно професионалисти със специална подготовка да работят с деца, включително и специализирана адвокатска защита, са част от предизвикателствата, пред които са изправени децата и семействата в България. В допълнение, законодателството не създава сигурни гаранции за изслушване на децата във всички производства, засягащи техните права и въпроси, свързани с живота и благосъстоянието им.

В резултат правосъдната система може да обезкуражи децата да търсят защита на основните си човешки права, или да нанесе допълнителни вреди, вместо да възстанови щетите и донесе справедливост.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Институт по социални дейности и практики. Как се провежда разпит на дете. Достъпно на адрес: http://prss-bg.org/sites/default/files/Razpiti%20na%20deca%20Rykowodstwo%20za%20eksperi.pdf

2. Закон за закрила на детето, обн. ДВ, бр.48 от 13.06 2000 г.

3. УНИЦЕФ България. Правосъдие за детето. Достъпно на адрес: https://www.unicef.bg/pravosydie-za-deteto

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

Vakarelski, I. (1972) *Kriminalistika*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Вакарелски, И. (1972) *Криминалистика*. София: Наука и изкуство.]

Dishkova, M. (2016). Shtadyashta protsedura pti razpit na dete. *Yuridicheski sbornik*, *7*(1), 449 – 457 [Дишкова, М. (2016). Щадяща процедура при разпит на дете. *Юридически сборник, 7*(1),449 – 457.]

Nakazatelno-protsesualen kodeks, v sila ot 29.04.2006g., obn. DV, br. 86 ot 28.10.2005g. [*Наказателно-процесуален кодекс*, в сила от 29.04.2006г., обн. ДВ, бр. 86 от 28.10.2005г.]

Приложение 1

Антек, 6 години, рисунка „Портрет на татко“.
Рисунка без коментар на детето.
Малолетният е разпитван като жертва на акт на кръвосмешение, извършен от бащата.

SPARING PROCEDURE FOR INTERROGATION OF CHILDREN

Abstract. The article focuses on the legal framework and its mechanisms for control of law enforcement and prevention of crimes, committed by children. Presented is the sparing procedure for interrogation of a child in a specialized room – the so-called “Blue Room”. It is not easy to be a child who will be questioned, neither to be the specialist who will apply the procedure. A beautiful and cozy place is the right place to interrogate and to ensure achieving better results.

✉ **Mr. Fahredin Faredin Mollamehmed**
Varna Free University “Chernorizets Hrabar”
9007 Varna, Bulgaria
E-mail: mollamehmedov@gmail.com